

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Лещенко Неллі Арсентіївни
**«Методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій
історичних центрів малих міст»,**

представлену на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за
спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність обраної теми. Історичні малі міста мають значний історико-культурний потенціал, є найбільш сталими носіями національної і культурної ідентичності, і, разом з тим, найбільш занедбані. Вони мають пам'ятки архітектури і містобудування національного і місцевого значення, які потребують реставраційного втручання і знаходяться у невиразній оточуючій забудові, сформованій одиничними збереженими історичними значними і рядовими будівлями та переважно сучасними, і в багатьох випадках малоцінними, дисгармонуючими. Тому для них важливим є вирішення одночасно питань збереження і відновлення об'єктів культурної спадщини та підвищення якості їх оточення, гармонійного поєднання автентичного і сучасного в забудові їх історичних центрів. Актуальність обраної теми підтверджується необхідністю нового підходу до розвитку історичних малих міст і методології реставраційно-реконструктивних трансформацій їх історичних центрів, що поєднає в одне ціле питання збереження, відновлення і оновлення як складових єдиного процесу підвищення їх якості, оживлення і перспективного розвитку.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації базується на отриманих результатах проведеного аналізу існуючої теоретичної бази та практичного вітчизняного і зарубіжного досвіду реставрації, реконструкції і нового будівництва в історичних містах. Належний ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечуються продуманим використанням загальнонаукових методів пізнання (натурне обстеження, пофакторний і історико-генетичний аналіз, а також методи аналізу та узагальнення), що дало змогу авторці досягнути визначеної мети. В результаті автором запропоновано методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст, що базуються на наукових методах, включають методики, принципи, прийоми, а також практичні рекомендації щодо їх здійснення.

Достовірність основних положень підтверджується:

– здійсненим автором критичним аналізом теоретичних робіт за обраною тематикою і вивченням практичного досвіду;

– результатами апробації основних положень дисертації, що були оприлюднені автором у доповідях на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та отримали позитивну оцінку;

– застосуванням загальних наукових методів дослідження (літературного, картографічного, порівняльного аналізу, узагальнення, систематизації, класифікації, анкетування, натурного обстеження, експериментального проектування) і спеціальних методів (пофакторного, історико-генетичного і системно-структурного аналізу); розробленими методами (оцінки «сталості» історично сформованого архітектурно-містобудівного контексту; покрокового видового розкриття історичного центру; комплексної атракції), запропонованим моделюванням (мультикомфортного історичного міського середовища з виділенням критеріїв мультикомфортності; комплексного процесу РРТ історичного центру малого міста) та сформованим дискретним комплексом методів РРТ «4С».

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що основні положення дисертації достовірні, обґрунтовані та відповідають меті і завданням наукового дослідження і не викликають сумніву.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному.

Уперше:

– започатковано новий напрямок дослідження перспективного розвитку історичних малих міст – кумулятивний розвиток і підхід до реставраційно-реконструктивних трансформацій їх історичних центрів в системі «місце – людина – традиції», де визначальною є «людина», який поєднує традиції і новації та забезпечує їх сталу континуальність, атрактивність і мультикомфортність;

– науково обґрунтовано і надано визначення поняттю «реставраційно-реконструктивна трансформація» (РРТ), як комплексному процесу взаємопов'язаних реставраційних і реконструктивних змін в окремих будівлях, відкритих просторах і міському архітектурному середовищі в цілому для підвищення цінності і цілісності та переходу на новий якісний рівень. Поняття «РРТ» введено як об'єднуюче в собі всі реставраційні і реконструктивні якісні зміни – трансформації;

– розроблено методологію комплексного процесу РРТ історичних центрів малих міст, в тому числі: методики визначення «генетичного коду» міста і детермінації деструкції історичного центру (встановлення якісного показника його існуючого стану – ступенів цінності і ступенів деструкції, як підоснови для визначення ступенів можливої трансформації і відповідних методів); методику атрактивного розкриття історичного центру з виділенням на основі сформованої «сітки атрактивності» головних місць атракції, «об'єктів-перформансів» («торгової вулиці», «культурного двору», «етно-майстерень», «мистецького кварталу» тощо), і активізацією різного виду «міського перформансу», спираючись на традиції, що запустить кумулятивний процес «оживлення» малого історичного міста;

– сформовано дискретний комплекс методів РРТ «4С», де взаємопов'язані: 4 системні рівні – 4 ступені цінності – 4 ступені деструкції – 4 ступені трансформації і відповідні їм реставраційні і реконструктивні методи, що використовуються у різних комбінаціях для здійснення РРТ історичних центрів на всіх системних рівнях;

– запропоновано стратегічну модель комплексного процесу РРТ історичних центрів, яка налічує 5 складових: екологічну, історико-культурну, інфраструктурну, соціальну та економічну, для кумулятивного розвитку малих історичних міст і трансформації їх існуючого міського середовища в мультикомфортне. Визначено ключові сценарії («зелене місто», «культурний кластер», «туристичний хаб», «мультикомфортне місто», «креативна економіка» тощо) і відповідні стратегії якісних змін для кожної складової;

– надано визначення «мультикомфортного міського архітектурного середовища» як закономірно організованої сукупності будівель і відкритого міського простору, що їх об'єднує, де є присутнім стан комфорту для різних відчуттів людини в процесі його пізнання. Виділено критерії для його визначення (екокомфорт; енергокомфорт; комфорт перебування; комфорт пересування; санітарний та акустичний комфорт; візуальний комфорт; когнітивний комфорт; адаптаційний комфорт; утилітарний комфорт і емоційний комфорт, як сумарна результуюча) та стратегії досягнення. Розроблено модель мультикомфортного історичного міського середовища;

– сформульовано принципи комплексного процесу РРТ історичних центрів. Загальні: принцип «кумулятивного розвитку»; принцип «контекстуального доповнення»; принцип «атрактивного просторового розкриття»; принцип «мультикомфортності». Спеціальні для різних системних рівнів: містобудівного – принцип «розпланувальної і об'ємно-просторової цілісності»; об'ємного – принцип «відповідності»; функціонального – принцип «поліфункціональності і рекомбінації функцій»; соціально-економічного – принцип «транспарентності».

Удосконалено:

– систематизацію існуючих реставраційних і реконструктивних методів з виділенням їх у ієрархічному порядку за можливістю привнесення нового в історично сформоване і класифікацією: в залежності від активності втручання на: зберігаючі, відновлюючі, оновлюючі та перетворюючі; в залежності від проведення якісних змін на різних системних рівнях на: містобудівні, об'ємні та функціональні. Розроблено таблицю їх відповідності по активності змін та використанню для різних системних рівнів, де кожному методу з містобудівного рівня відповідають свої методи об'ємного та функціонального рівнів.

Отримали подальший розвиток:

– рекомендації щодо забезпечення контекстуальності нових будівель і просторів історичного центру міста (виділено параметри, як визначальні характеристики «місця», для оцінки «сталості» історично сформованого архітектурно-містобудівного контексту та можливої нової забудови при РРТ історичного центру: масштабні, пропорційні,

модульні співвідношення, характерні розпланувальна і об'ємно-просторова композиції, морфологія, силует, видове розкриття, парцеляція кварталів і фасадів будівель, функціональні, конструктивні, стильові, матеріальні, фактурні та колористичні особливості тощо);

– прийоми розпланувальної, об'ємно-просторової і функціональної трансформацій історичних центрів («єдиний пішохідний простір», «зелене кільце», «пломбування», «камерні квартали» з внутрішнім двором, «горизонтальне» і «вертикальне» зонування, «створення штучних наземних рівнів і геопластика», активізація «граничних зон» тощо)

– рекомендації щодо функціонального наповнення історичного центру і забезпечення його поліфункціональності за рахунок: створення нових акцентних місць з переважно функціями для необов'язкових соціальних практик; спільних додаткових функцій (рядового оточення) для всіх основних функцій (домінант); розподілу і поєднанню функцій та структурних елементів історичного центру в горизонтальній і вертикальній площині.

Практичне значення дослідження.

Отримані автором результати можуть бути використані для розробки програм розвитку малих історичних міст на державному і регіональному рівні. Є важливими як для розвитку наукової і освітньої галузей (можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях для інших регіонів і впроваджені у навчальні процеси ВНЗ відповідно), так і для проектної практики (нормативної і проектної документації для РРТ і нової забудови історичних міст).

Повнота викладу матеріалів в опублікованих працях за темою дослідження є достатньою. Основні наукові результати автором опубліковані у 38 друкованих працях, а саме: 18 статтях у наукових фахових виданнях України; 2 – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних; 7 – у іноземних фахових виданнях, в тому числі, що індексуються в базі SCOPUS; 6 тезах доповідей міжнародних конференцій; 2 статтях, які додатково відображають наукові результати дисертації; 3 методичних рекомендаціях. Їх зміст в цілому відповідає заявленим завданням, об'єкту і предмету дослідження.

Оцінка змісту, стилю та мови дисертації, її завершеності, оформлення.

Дисертаційна робота складається з анотації, переліку термінів, вступу, 5-ти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг – 447 сторінок, з яких 312 сторінок складає основний текст, 54 – рисунки, 24 – список використаних джерел з 275 найменувань, 8 – акти впровадження.

У **вступі** розкрита актуальність дослідження, його зв'язок з науковими програмами. Визначена мета узгоджується з назвою роботи, а завдання – вказують на

шляхи її досягнення. Предмет дослідження відповідає темі і не виходить за рамки об'єкту дослідження. Наукова новизна і практичне значення одержаних результатів є розкритими.

У першому розділі **«Сучасний стан теорії і практики реставрації та реконструкції забудови історичних малих міст»** автором проаналізовано, узагальнено і систематизовано: існуючі актуальні питання реставраційно-реконструктивних трансформацій в контексті сталого розвитку історичних малих міст; діючі нормативні охоронні документи, наукові і практичні роботи з реставрації, реконструкції та нової забудови в історичних містах, як підґрунтя для власних досліджень. Автором надано визначення поняттю **«реставраційно-реконструктивна трансформація» (РРТ)**, як комплексному процесу взаємопов'язаних реставраційних і реконструктивних змін в окремих будівлях, відкритих просторах і міському архітектурному середовищі в цілому для підвищення цінності і цілісності та переходу на новий якісний рівень. Введено як об'єднуюче всі реставраційні і реконструктивні якісні зміни – трансформації. Автором виділено 4 ступеня РРТ: збереження, підсилення, коригування і зміну. Визначено 5 складових комплексного процесу РРТ – екологічну, історико-культурну, інфраструктурну, соціальну та економічну. Для кожної складової окреслено основні задачі, які запропоновано вирішувати на виділених 4-х системних рівнях: містобудівному, об'ємному, функціональному і соціально-економічному.

У другому розділі **«Методи дослідження проблем реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст»** автором представлена загальна методика дослідження. Розроблені: методика визначення «генетичного коду» історичного міста та історико-архітектурної цінності його історичного центру і методика детермінації ступеня деструкції історичного центру для встановлення якісного показника існуючого стану історичного центру, який складається з двох якісних показників, а саме історико-архітектурної цінності і цілісності. Якісний показник існуючого стану історичного центру (виділені автором чотири ступені цінності і чотири ступені деструкції його ділянок) є підосною для можливих ступенів РРТ в ньому з використанням відповідних методів РРТ. Автором запропонована систематизація існуючих реставраційних і реконструктивних методів в ієрархічному порядку за можливістю привнесення нового в історично сформоване та їх класифікація: за активністю втручання на – зберігаючі, відновлюючі, оновлюючі та перетворюючі; за проведенням якісних змін на різних системних рівнях на – містобудівні, об'ємні та функціональні. А також автором розроблено таблицю їх відповідності в залежності від активності втручання та використання для різних системних рівнів, де кожному методу з містобудівного рівня відповідають певні методи об'ємного та функціонального рівнів.

У третьому розділі **«Концепція перспективного розвитку історичного малого міста – кумулятивний розвиток в системі «місце – людина – традиції»** автором запропоновано активізацію різних міських ресурсів, що разом призведуть до якісних змін в ньому. Визначено контекстуальність як умову збереження неповторності «місця»

і виділено 18 параметрів, як визначальних його характеристик, за якими запропоновано оцінювати «сталість» історично сформованого архітектурно-містобудівного контексту та характеристику можливої нової забудови і відкритих просторів, що будуть відповідати саме цьому «місцю», водночас забезпечать його континуальність і підвищать атрактивність. Автором запропоновано атрактивний підхід до розкриття історичного центру малого міста з виділенням на основі сформованої «сітки атрактивності» головних місць атракції, «об'єктів-перформансів», і активізацію різного виду «міського перформансу», спираючись на традиції, для привернення уваги і цікавості різних людей та запуску кумулятивного процесу «оживлення» історичного малого міста. Надано визначення та виділені 10 критеріїв мультикомфортного міського архітектурного середовища, яке автором детерміновано як результат будь-яких реставраційно-реконструктивних трансформацій в місті.

У четвертому розділі **«Моделювання процесів реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст»** автором визначено стартові напрямки-активатори (туристичний, культурний (етнокультурний), рекреаційний) для кумулятивного розвитку історичних малих міст та розроблено стратегічну модель комплексного процесу РРТ їх історичних центрів відповідно до визначеного оптимістичного стартового напрямку-активатору: мале історичне місто – туристичний, культурний і рекреаційний центр. Виділено її 5 складових (екологічну, історико-культурну, інфраструктурну, соціальну та економічну) і для кожної складової визначено ключові сценарії розвитку і відповідні стратегії. Для всіх 45 малих історичних населених місць, що входять в межі даного дослідження, автором було запропоновано перспективні стартові напрямки-активатори для кумулятивного розвитку та визначено формули стратегічної моделі комплексного процесу РРТ їх історичних центрів. Було розроблено методологічну модель комплексного процесу РРТ з виділенням чотирьох ступенів РРТ (збереження, підсилення, коригування і зміни) та відповідних їм методів зі сформованого дискретного комплексу методів РРТ «4С» в залежності від вихідної ситуації – ступенів цінності і деструкції, а також принципів, прийомів і рекомендацій для трансформації існуючого середовища історичного центру в мультикомфортне і вирішення цього питання на різних системних рівнях (містобудівному, об'ємному, функціональному та соціально-економічному). Автором було сформовано дискретний комплекс методів РРТ «4С», де взаємопов'язані: 4 системні рівні – 4 ступені цінності – 4 ступені деструкції – 4 ступені трансформації і відповідні їм реставраційні і реконструктивні методи, для проведення РРТ в будь-якому (різному за цінністю і деструкцією) міському середовищі на всіх системних рівнях для підвищення його цінності, цілісності і трансформації в мультикомфортне.

У п'ятому розділі **«Принципи, прийоми і рекомендації комплексного процесу реставраційно-реконструктивних трансформацій»** були сформульовані принципи комплексного процесу РРТ, серед яких слід виділити загальні: «кумулятивного розвитку», «контекстуального доповнення», «атрактивного просторового розкриття»,

«мультикомфортності». Важливими також є спеціальні принципи для різних рівнів: «цілісності», «відповідності», «поліфункціональності і рекомбінації функцій». Автором також визначено прийоми та надано рекомендації, що розкривають ці принципи; а також рекомендації щодо функціонального наповнення історичного центру в цілому і визначення сучасної функції для історичних будівель. Запропоновані концептуальні рішення РРТ історичних центрів малих міст ілюструють і підтверджують вірогідність методології, розробленої автором в даному дисертаційному дослідженні.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертації.

Загалом для представленої роботи характерна рівномірність інформаційного наповнення всіх розділів та ілюстративних матеріалів, виконаних на високому рівні. Автору вдалося продемонструвати вміння тримати лінію логічного мислення і аргументовано викладати власні висновки.

Серед основних здобутків роботи слід зазначити:

- з точки зору подання матеріалу і отриманих висновків гармонійне поєднання інноваційних теоретичних концепцій, запропонованих авторкою, з практичними рекомендаціями щодо реконструкції малих міст;

- серед цінних практичних здобутків ключові сценарії і стратегії розвитку міст, котрі вкрай актуальні на даний час для прийняття стратегій розвитку територіальних громад, що формуються на території України, а також систематизація існуючих реставраційних методів і методів реконструкції;

- серед головного теоретичного здобутку роботи є запропонований авторкою кумулятивний підхід і розвиток як сумарний якісний розвиток на основі накопичення історичним малим містом різних позитивних властивостей; поєднання традицій і новацій (збереження історичних надбань, їх підтримання і доповнення новими, сучасними), що забезпечує його «оживлення» і континуальність (безперервність розвитку).

Останнє є безперечно кроком вперед у порівнянні з жорстким охоронним, як б сказала ортодоксальним підходом, який був представлений у сучасній вітчизняній містобудівній теорії охорони історико-культурної спадщини. Запропонований підхід знаходить рівновагу, гармонійний баланс у загальноприйнятому протистоянні між новаціями і традиціями. «Традиція» – механізм функціонування культури, але новація не протистоїть традиції. Модернізація і реновація історичного середовища (як новації) є способами фіксації, передачі і відтворення культури. Тим самим зростає розуміння і роль новацій, як елемента будь-якої соціальної культури, котра завжди виконує дві функції – підтримання порядку і зміни порядку.

- Перехід до гуманітарної концепції реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних міст, зміну пріоритетів у реконструкції історичного

середовища, оскільки визначальною цінністю в авторській концепції кумулятивного розвитку є «людина», і насамперед, мешканці міста, а мета РРТ – створення мультікомфортного середовища для мешканців.

- Добре виконані, змістовні і наочні ілюстрації в роботі, що дозволяють надати автору пропозицію щодо публікації у подальшому монографії.

В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи, слід зупинитися на деяких дискусійних положеннях і зауваженнях.

Дискусійні положення. Не ставлячи під сумнів необхідність і доцільність об'єднання всіх видів змін історичного середовища, на мій погляд дещо дисонансно звучить використання в словосполученні «реставраційно-реконструктивна трансформація» саме терміна «трансформація». Етимологія його походить від лат. *transformatio* «перетворення», далі з *transformare* «перетворювати, преобразувати», з *trans* «через, за» + *forma* «форма, вид, образ», тобто термін по суті стосується змін саме форми. А це не зовсім відповідає сутності реставрації в архітектурі, що спрямована на збереження автентичності архітектурних форм та їх відтворення (лат. *restauratio* «відновлення, відтворення»).

Зауваження:

1. В третьому розділі, в методиці оцінки існуючих ресурсів бажано було більш детально продемонструвати показники анкетування для різних міст досліджуваного регіону, що лягли в основу вибору їх стартового напрямку-активатору.

2. Робота написана науковою, в той же час живою, образною і доступною мовою, добре сприймається в цілому, але зустрічаються технічні помилки (висновок 4 стор.27автореферату, і т.д.)

Тим не менш усі наведені зауваження не впливають на високий рівень представленого дисертаційного дослідження, яке є значним вкладом в розвиток вітчизняної теорії охорони історико-культурної спадщини та теорії містобудівної реконструкції.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Дисертація Лещенко Неллі Арсентіївни «Методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», зокрема пп. 9, 10, 12, 13. Робота є самостійною науковою працею. Висунуті здобувачем для прилюдного захисту наукові положення, теоретичні і практичні результати характеризуються актуальністю, єдністю змісту і свідчать про особистий внесок в науку.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Лещенко Неллі Арсентіївни «Методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст» є завершеною науковою працею, яка повністю відповідає вимогам МОН до докторських дисертацій та паспорту спеціальності 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Наукова значущість одержаних результатів дозволяє визначити роботу як новий напрямок наукових досліджень теоретичних і методологічних основ реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст. Її автор – Лещенко Нелля Арсентіївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Офіційний опонент,
доктор архітектури, професор кафедри архітектури
будівель і споруд та дизайну архітектурного середовища
Харківського національного університету
міського господарства ім. О. М. Бекетова

 Г. О. Осиченко

Підпис Г. О. Осиченко засвідчує

 Романенко